

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ
КАФЕДРА ЕКОНОМІКИ ПРОМИСЛОВОСТІ

**РОЛЬ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ ТА УПРАВЛІННЯ
У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
ДЕРЖАВИ**

Матеріали наукового колоквиуму 26 травня 2021 року

ТЕМИ ДОПОВІДЕЙ УЧАСНИКІВ КОЛОКВІУМУ

1. Ризики безпечного соціально-економічного розвитку держави в умовах децентралізації публічної влади та управління.

Павлов О.І., д.е.н., проф., зав. кафедри економіки промисловості

2. Стратегія смарт-спеціалізації територіальних одиниць України як складова економічної безпеки держави.

Фрум О.Л., к.е.н., доц. кафедри економіки промисловості

3. Методологічні аспекти антициклічного регулювання безпечного розвитку агропродовольчого сектору на засадах темпоральності.

Кулаковська Т.А., к.е.н., доц. кафедри економіки промисловості

4. Децентралізація та локаворизм як фактори забезпечення сталого та безпечного розвитку агропродовольчої сфери регіону.

Самофатова В.А., д.е.н., проф. кафедри економіки промисловості

5. Інституціональні передумови інклюзивної трансформації бізнес-моделі безпечного функціонування агропродовольчих холдингів.

Дідух С.М., к.е.н., доц. кафедри економіки промисловості

РИЗИКИ БЕЗПЕЧНОГО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ ТА УПРАВЛІННЯ

Павлов О.І., д. е. н., проф., зав. кафедри економіки промисловості

Децентралізація публічної влади передбачає трансформацію всієї сукупності їх структурних елементів, об'єднаних спільністю ознак, пов'язану з передаванням владних повноважень та відповідних ресурсів від центральних органів виконавчої влади до об'єднаних територіальних громад (ОТГ) для прийняття ефективних рішень в інтересах населення певного локального простору та країни в цілому.

Економічна безпека – стан національної економіки, який дозволяє зберігати стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз і здатний задовольнити зростаючі суспільні потреби особи, сім'ї, суспільства, держави.

Ризик як соціальний феномен є супутником небезпеки.

Небезпека як криза може оцінюватися і як можливість, і як загроза. Саме в цьому полягає спільне між небезпекою та ризиком.

Недарма у книзі **П. Бернстайна «Проти Богів: приборкання ризику»** (1996 р.) основна авторська ідея сформульована так: **«ризик» – це не шанс програти, а шанс виграти, це є не прояв сил долі та задуму, а витончені методи прогнозування майбутнього».**

Розвиваючи й поглиблюючи думку щодо зв'язку між небезпекою та ризиком наголосимо на існуванні уявлення ризику як:

- *небезпеки або загрози;*
- *невизначеності;*
- *можливості.*

Дійсно, ризики є невід'ємною складовою суспільної діяльності і їх часто асоціюють з небезпекою або втратами внаслідок несприятливої

ситуації. Сенс ризику як невизначеності полягає в тому, що гіпотетично існує кілька можливих варіантів розвитку подій після реагування (дії) на ситуацію, що склалася. Ризик як можливість – це ймовірні варіанти розгортання майбутнього, наслідки якого можуть бути як негативними (чисті ризики), так й позитивними (спекулятивні ризики).

Т. Бачкаї, Д. Месена, Д. Міко у своїй праці «Господарський ризик та методи його виміру» (1979 р.) довели, що **ризик – не збиток, що наноситься реалізацією рішення, а можливість відхилення від мети, ради досягнення якої ухвалювалося рішення**. Причому відхилення можуть приносити як негативні, так і позитивні результати.

У Законі України «Про бюро економічної безпеки України» (2021 р.) містяться наступні визначення ризику та похідних і споріднених з ним термінів:

- **ризик** – загроза, що ідентифікується в бюджетній, податковій, митній, грошово-кредитній або інвестиційній сфері, вплив якої призводить до тінізації економіки та послаблення економічної безпеки держави;

- **аналіз ризиків** – інформаційно-аналітична діяльність щодо оцінки загроз економічній безпеці, ступеня її вразливості та рівня негативного впливу на неї;

- **ризик-орієнтований підхід** – виявлення, оцінювання та визначення ризиків вчинення кримінальних правопорушень у сфері економіки, а також вжиття відповідних заходів щодо управління ризиками у спосіб та в обсязі, що забезпечують мінімізацію таких ризиків залежно від їх рівня;

- **управління ризиками** – розроблення на основі оцінювання ризиків та реалізація управлінських рішень, спрямованих на мінімізацію таких ризиків, а також на підвищення спроможності державних інституцій щодо нейтралізації загроз економічній безпеці.

Ризики децентралізації

В процесі здійснення в Україні децентралізації влади та управління постають різного роду проблеми, як практичного, управлінського, так і

теоретичного характеру, які потребують пошуку причин їх виникнення, та надання обґрунтованих пропозицій щодо їх розв'язання. Переважна більшість з цих проблем є наслідком відсутності концептуальних засад реформування територіальної організації влади та адміністративно-територіального устрою країни. Звідси певна непослідовність, суперечливість, незавершеність дій владних структур всіх рівнів, й центральної влади передусім, які знаходять свій прояв в ході реалізації, розпочатої шість років по тому реформи.

Ризик політичної деструкції

як наслідок реформування адміністративно-територіального устрою (АТУ)

Це стосується як формування ОТГ, так і утворення нових районів. На черзі – очікувана реорганізація регіонального рівня адміністративно-територіального устрою, яка потребує від центральної влади виважених кроків на цьому шляху, оскільки невдача може обернутися певними загрозами, пов'язаними з непередбаченими наслідками не тільки для форми державного устрою України, а й державності як такої.

З точки зору системного підходу будь-яка річ, явище, подія, процес, можуть розглядатися як певна система. В цьому сенсі слід розуміти, що кожен з органів державної влади та органів місцевого самоврядування може сам по собі розглядатися як система, елементами якої виступають структури підрозділи та посадові особи.

Якщо з урахуванням цього положення проаналізувати дискурс децентралізації у форматі громадівської моделі, то децентралізація державної влади обертається для ОТГ концентрацією (укрупнення територіальних громад) та централізацією (втрата внаслідок об'єднання громад владних повноважень сільськими, селищними, міськими радами та їх зосередження в адміністративних центрах новостворених територіальних утворень). В процесі добровільного об'єднання територіальних громад деякі з адміністративних центрів районів набули статусу центрів ОТГ. Більш того,

центрами ОТГ стали шість обласних центрів, що створює певні переваги таким громадам (табл.1), пов'язані з *ризиком нерівності можливостей ОТГ*.

Таблиця 1

Міста, які одночасно є адміністративними центрами ОТГ, районів та областей*

Місто	Населення міста, тис. осіб	Площа міста, км ²	Населення громади, осіб	Площа громади, км ²	Кількість рад, що об'єднані в ОТГ	Населення, тис. осіб /площа району, км ²
Вінниця	370,7	113,2	371139	113,8	2	657,6 /6888,9
Житомир	264,5	61,0	266853	93,54	2	622,7/10505,8
Івано-Франківськ	236,6	37,0	242102	73,132	7	560,1/ 3913,1
Луцьк	221,1	42,0	219688	67,1	2	457,3 /5247,8
Суми	263,5	95,4	266306	145,4	2	449,4 /6499,4
Тернопіль	221,8	72,0	224364	151,4	6	567,0 /6162,3

*Джерело: складено автором на основі даних державної статистики.

Ризик імплантації місцевого самоврядування до матерії державного управління

Децентралізація відбувається не за вертикальною віссю (від центральних органів виконавчої влади до її регіональних та районних рівнів), а по горизонталі (від органів державної влади до базових самоврядних одиниць). Внаслідок цього ОТГ в реальності перебрали на себе функції органів державної влади та органів місцевого самоврядування районного рівня. Ця тенденція містить у собі небажані для інституту самоврядування наслідки. Тут важко не погодитися з думкою правників про те, що модель децентралізації та деконцентрації публічної влади в Україні, характеризується фактичною імплантацією місцевого самоврядування до матерії державного управління, тотальною залежністю від держави. В цьому сенсі чого варта лише назва центрального органу виконавчої влади, що є відповідальним за розроблення та реалізацію регіональної політики – Міністерство розвитку громад та територій України.

***Ризик вірогідності недосконалого виконання соціальних функцій
публічної влади на базовому рівні АТУ через фінансово-економічну
неспроможність ОТГ***

Перенесення центру тяжіння відповідальності за суспільні справи від органів державної влади до ОТГ містить у собі певні загрози як щодо функціонування публічної влади на базовому рівні, зокрема у виконанні соціальних функцій, так і майбутнього громад взагалі. Перші пов'язані з викликом, який є похідним від земельної реформи в частині перетворення сільськогосподарських земель на предмет їх купівлі–продажу. Внаслідок невдачі цієї реформи ОТГ будуть позбавлені одного з важливих джерел фінансування та економічної влади як такої. Другий – невизначеність перспектив розвитку невеликих сіл, що ризикують повторити долю «неперспективних» сіл 1970-х років. Не гарантована й успішність ОТГ, які сподіваються виключно на державну підтримку у формуванні належної інфраструктури, не переймаючись питаннями створення нових робочих місць та розвитку підприємництва на сільських територіях.

Після реформування районного рівня адміністративно-територіального устрою України доречними виглядають й зміни його регіонального рівня.

Більш імовірним є очікування його оптимізації за логікою концентрації (укрупнення), з огляду на наявну кількість новостворених громад та районів. В цьому сенсі можна спрогнозувати зменшення кількості регіонів.

При реалізації цього підходу за географічним принципом можуть бути утворені Західний, Північний, Східний, Південний та Центральний мегарегіони, в наслідок чого більшість існуючих на поточний момент регіональних центрів втратять свій статус, залишившись адміністративними центрами районів.

Наслідками подібного адміністрування щодо територіальної організації влади, вочевидь, стане незадоволення регіональних управлінських та бізнесових еліт, спрямованість поведінки яких за такого сценарію подій передбачити не важко. Своє негативне ставлення до цього продемонструють

й пересічні громадяни «ущільнених» регіонів. Причини можливих протестних настроїв лежать на поверхні та вкорінені в історичну пам'ять, яка асоціюється з втратою «соціального обличчя» колишніх обласних центрів Української РСР – Дрогобича та Ізмаїла.

Щоб не сталося те, чого так лякається українська владна верхівка протягом усіх років незалежності, а саме неконтрольованих нею відцентрових тенденцій, доцільно обрати інший шлях реформування регіонального рівня.

На наше переконання, він полягає в тому, щоб згрупувати наявні регіони без порушення їх статусу як адміністративних центрів регіонів, в одинадцять нових територіальних утворень у вигляді певних земель за їх історичними та соціокультурними ознаками, що сприятиме їх міжрегіональній згуртованості та національній єдності на засадах сформульованої національної ідеї, з урахуванням специфіки українських земель.

Запропонований підхід дозволить поширити процес децентралізації публічної влади на усі адміністративно-територіальні одиниці, врахувати культурно-історичну специфіку земель та підвищить їх відповідальність за реалізацію державної політики з залученням до участі в ньому процесі не тільки органи державної влади, органи місцевого самоврядування, а також громади, бізнес-структури, громадські організації, окремих громадян й головне – убезпечить від автономістських та сепаратистських загроз.

Ризик послаблення здатності держави перерозподіляти доходи та багатство в результаті розвитку відцентрованих тенденцій

Адже закріплення за субнаціональними одиницями певних доходів зменшує обсяг державного бюджету. Натомість здійснення цієї функції за рахунок місцевих бюджетів сприятиме посиленню відмінності між багатими і бідними регіонами.

Ризик посилення соціально-просторових диспропорцій

зумовлених неоднаковим ресурсним потенціалом адміністративно-територіальних одиниць (АТО)

В результаті прийняття науково необґрунтованих заходів, зловживанням методами адміністративного втручання у здійснення децентралізації, склалися значні диспропорції у розмірах ОТГ та новостворених районів за площею та кількістю населення. В таблиці 2 містяться просторові та демографічні характеристики найбільших та найменших районів.

Як свідчать дані таблиці 2, адміністративними центрами восьми з десяти найбільших за населенням районів, є обласні центри. До найменших населених районів відносяться переважно гірські та північні райони, хоча

Таблиця 2

Райони України з найбільшою та найменшою кількістю населення*

Район	Область	Площа, км ²	Населення, тис. осіб	Щільність населення, осіб /км ²	Населення центру району, тис. осіб	Кількість громад
Райони з найбільшою кількістю населення						
Харківський	Харківська	2644,3	1762,8	666,7	1443,2	15
Донецький	Донецька	2895,1	1503,4	513,3	924,2	6
Одеський	Одеська	3922,8	1375,9	350,7	1017,7	22
Дніпровський	Дніпропетровська	5605,7	1179,3	210,4	987,2	17
Львівський	Львівська	4968,5	1150,4	231,5	724,3	23
Запорізький	Запорізька	4674,6	874,1	187,0	731,9	17
Криворізький	Дніпропетровська	5717,4	772,3	135,0	624,6	15
Горлівський	Донецька	2468,4	690,6	279,8	244,0	9
Хмельницький	Хмельницька	10755,8	687,0	63,8	273,9	27
Вінницький	Вінницька	6888,9	657,6	95,4	370,7	16
Райони з найменшою кількістю населення						
Верховинсь-кий	Івано-Франкі- вська	1271,7	30,5	23,9	5,8	3
Новгород-Сіверський	Чернігівська	4630,5	66,4	14,3	13,0	4

Район	Область	Площа, км ²	Населення, тис. осіб	Щільність населення, осіб /км ²	Населення центру району, тис. осіб	Кількість громад
Сватівський	Луганська	5329,1	80,9	15,1	17,1	7
Щастинський	Луганська	3380,4	81,2	24,0	8,6	5
Рахівський	Закарпатська	1845,2	82,8	44,8	15,5	4
Косівський	Івано- Франківська	853,7	85,7	100,4	8,6	5
Вижницький	Черновіцька	1882,0	91,0	48,3	4,0	9
Корюківський	Чернігівська	4578,7	91,7	20,0	12,9	5
Бериславський	Херсонська	4764,0	99,1	20,8	12,4	11
Роздільнянський	Одеська	3564,4	104,2	29,2	17,8	9

*Джерело: складено автором на основі даних державної статистики.

чотири з десяти районів припадають на південні та східні області. Вражаючою є 58-кратна різниця в кількості населення Харківського та Верховинського районів. Значну насторогу викликає те, що Харківський район за кількості населення переважає 17 областей України, а перша п'ятірка найбільш населених районів мають більшу кількість населення, ніж Волинська, Миколаївська, Сумська, Тернопільська, Херсонська, Черновецька, Чернігівська області. Така деформована за демографічною ознакою структура адміністративно-територіальних одиниць, що належать до різних рівнів відповідного устрою країни підштовхує до висновку про імовірність скорочення кількості областей шляхом їх укрупнення. В цьому контексті надання обласним центрам статусу районних центрів є для більшості з них засторогою та слабкою втіхою.

Нерівномірним є розподіл населення та інших ресурсів між новими районами (табл. 3).

Нові райони Одеської області*

Район	«Старі» райони та міста обласного значення, що увійшли до складу нового району	Населення центру району, тис. осіб	Площа району, км²	Населення району, тис. осіб	Кількість громад
1	2	3	4	5	6
Березівський (адміністративний центр: м. Березівка)	Березівський Іванівський Миколаївський Ширяєвський	9,5	5551,6	109,4	16
Білгород-Дністровський (адміністративний центр: м. Білгород-Дністровський)	Білгород-Дністровський Саратський Татарбунарський м. Білгород-Дністровський	49	5220,6	201,4	16
Болградський (адміністративний центр: м. Болград)	Арцизький Болградський Тарутинський	15	4559,4	154,5	10
Ізмаїльський (адміністративний центр: м. Ізмаїл)	Ізмаїльський Кілійський Репійський м. Ізмаїл	71,8	3434,4	206,2	6
Одеський (адміністративний центр: м. Одеса)	Біляївський Лиманський Овідіопольський міста Біляївка, Одеса, Теплодар, Чорноморськ, Южне	1017,7	3922,8	1375,9	22
Подільський (адміністративний центр: м. Подільськ)	Ананіївський Балтський Кодимський Любашівський Окнянський Подільський Савранський м. Подільськ	40,4	7063,6	229,9	12
Роздільнянський (адміністративний центр: м. Роздільна)	Великомихайлівський Захарівський Роздільнянський	17,8	3564,4	104,2 як 1:13 до Одеського району	9

*Джерело: складено автором на основі даних державної статистики.

Інформація, яку наведено у таблиці 3, переконує у відсутності науково-обґрунтованих розрахунків при прийнятті рішення щодо утворення нових

районів. Справа не тільки в наявності значних диспропорцій між Одеським та іншими районами за кількістю їх населення, яка складає від 6 до 13 разів. Одеський район має значні переваги перед іншими районами завдяки соціально-економічному, інтелектуальному та культурному потенціалу його адміністративного центру

***Ризик соціальної та політичної розбалансованості
внаслідок затягування процесу децентралізації та зволікання з
реформуванням АТО регіонального рівня***

Він проявляється у негативному впливі на економічне зростання, соціальну згуртованість і політичну стабільність. Не слід також ігнорувати функцію перерозподілу, яку виконують адміністративно-територіальні одиниці вищого рівня щодо нижчих. Зокрема, йдеться про можливість використання ресурсів районного бюджету в з метою підтримки фінансово неспроможних ОТГ.

Існують певні загрози та ризики, пов'язані з передачею влади та відповідних ресурсів до ОТГ. Дійсно громади номінально здатні ефективніше задовольняти специфічні потреби місцевих жителів. Проте, відмінності в потребах між різними територіальними одиницями обумовлені передусім різним рівнем їх соціально-економічного розвитку. Насправді основний обсяг обов'язків громад, становить задоволення базових потреб жителів, як от в сфері водо- і електропостачання, громадського транспорту тощо, які в принципі є однаковими на всій території.

***Ризик втрати економічного ефекту від масштабу,
який є похідним від філософії реформи***

Йдеться про явище, коли при збільшенні розмірів організації і кількості продукції, що випускається, витрати на одиницю продукції зменшуються. Передача публічних послуг під управління і відповідальність місцевої влади зазвичай означає появу відмінностей у їх наданні у різних територіальних утвореннях, що створює додаткові витрати як для надавачів, так і для отримувачів. До цього слід додати меншу завантаженість бюрократичного

апарату місцевого самоврядування та неглибокий поділ праці, що теоретично призводить до зниження професійного рівня працівників у порівнянні з централізованою моделлю.

Ризик макроекономічної нестабільності як наслідок послаблення регулюючої ролі фіскальної політики держави

Поряд з монетарною політикою, яку здійснює центральний банк, другим інструментом макроекономічної політики в державі є фіскальна політика – регулювання державних витрат і оподаткування. Наприклад, в ситуації стрімкого економічного зростання національний уряд з метою уповільнити темпи інфляції та запобігти «перегріву» економіки скорочує свої витрати і збільшує податки. Однак для економічного ефекту від таких заходів його частка у ВВП має бути достатньо значною. Передача ж ресурсів і повноважень на субнаціональний рівень обмежує засоби центральної влади або навіть призводить до протидії її політиці, наприклад якщо в описаній ситуації місцева влада перед локальними виборами навпаки збільшуватиме витрати.

В Україні в 2019 році неодноразово звучали взаємні звинувачення Національного Банку та Міністерства фінансів у нескоординованості дій, що призвело до суттєвого зміцнення гривні. Однак коли незалежність центрального банку від виконавчої влади є загальновизнаним принципом, то суттєво позбавляти уряд можливостей оперувати місцевими фінансами, що складають 15–20% ВВП країни є ідеєю доволі суперечливою. Тому реформи в частині фіскальної децентралізації повинні обов’язково супроводжуватись посиленням контролю і відповідальності місцевого самоврядування.

Ризик посилення корупції суспільства в результаті боротьби центральної влади з олігархами та перетікання капіталу на периферію

Децентралізація формально веде до посилення ризику корупційності суспільства: наближеність представників влади до локальних груп інтересів, неформальність відносин, залежність службовців від

політиків, велика дискреція у прийнятті рішень, відсутність або слабкість місцевих засобів масової інформації можуть бути чинниками, що сприяють поширенню корупції на субнаціональному рівні.

Заходи держави щодо забезпечення економічної безпеки країни
Йдеться, по-перше, про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року щодо боротьби зі злочинами у законі та олігархами

По-друге, з метою підвищення ефективності діяльності держави щодо забезпечення економічної безпеки країни 28 січня 2021 року було прийнято **Закон України «Про бюро економічної безпеки України»**, в якому Бюро визначено як центральний орган виконавчої влади, на який покладаються завдання щодо протидії правопорушенням, що посягають на функціонування економіки держави.

Основними завданнями Бюро економічної безпеки України є:

- 1) виявлення зон ризиків у сфері економіки шляхом аналізу структурованих і неструктурованих даних;
- 2) оцінювання ризиків і загроз економічній безпеці держави, напрацювання способів їх мінімізації та усунення;
- 3) надання пропозицій щодо внесення змін до нормативно-правових актів з питань усунення передумов створення схем протиправної діяльності у сфері економіки;
- 4) забезпечення економічної безпеки держави шляхом запобігання, виявлення, припинення, розслідування кримінальних правопорушень, що посягають на функціонування економіки держави;
- 5) збирання та аналіз інформації про правопорушення, що впливають на економічну безпеку держави, та визначення способів запобігання їх виникненню в майбутньому;
- 6) планування заходів у сфері протидії кримінальним правопорушенням, віднесеним законом до його підслідності;

7) виявлення та розслідування правопорушень, пов'язаних з отриманням та використанням міжнародної технічної допомоги;

8) складання аналітичних висновків і рекомендацій для державних органів з метою підвищення ефективності прийняття ними управлінських рішень щодо регулювання відносин у сфері економіки.

Висновки

Децентралізація публічної влади та управління не є панацеєю від усіх хвороб, а при найгіршому сценарії може бути навіть шкідливою для соціально-економічного розвитку, соціальної справедливості, макроекономічної стабільності чи боротьби з корупцією.

Однак усвідомлення властивих їй ризиків, прийняття запобіжних заходів і здійснення належного контролю дозволять скористатися усіма перевагами нової організації публічної влади в державі.

СТРАТЕГІЯ СМАРТ-СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ОДИНИЦЬ УКРАЇНИ ЯК СКЛАДОВА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Фрум О.Л., к.е.н., доцент кафедри економіки промисловості

Процес децентралізації влади в Україні вимагає розв'язання не тільки організаційних та політичних завдань, але й питань економічного устрою регіонів, трансформації регіональних стратегій розвитку в системі державного управління.

Смарт-спеціалізація є підходом, при якому регіональні інтереси стають основою і складовою загальнонаціональних пріоритетів за рахунок вертикально орієнтованого підходу до вибору галузей або сфер державної підтримки, передбачає формування регіональної спеціалізації за рахунок консолідації зусиль усіх суб'єктів регіону на конкретних бізнес-функціях і процесах та стимулювання інноваційно-експериментальної діяльності. Суть смарт-спеціалізації полягає у визначенні можливостей регіону до генерації нових видів діяльності через виявлення пріоритетів локальної концентрації і максимально ефективного використання ресурсів.

Перевага підходу смарт-спеціалізації полягає у створенні передумов для зосередження зусиль та ресурсів місцевих органів виконавчої влади та бізнесу на розвитку інновацій у відповідних сферах. Таким чином, застосування смарт-спеціалізації націлене на підвищення конкурентоспроможності економіки на регіональному рівні, а також спрямоване на стимулювання розвитку бізнесу (часто малого та середнього), який застосовує інновації.

Європейська концепція смарт спеціалізації (S3) є основою сучасної всебічної інноваційної стратегії для розбудови європейської спроможності в рамках розумного, сталого та інклюзивного розвитку.

Після першого формулювання концепції стратегій смарт (інтелектуальної) спеціалізації (S3) у 2009 р. інтеграція цього підходу до інноваційної політики ЄС була швидкою. Попередньо обумовлений механізм призвів до масового впровадження S3 в європейських регіонах у рамках політики згуртованості через прискорення процесу колективного навчання щодо процедур та практик S3. Результатом процесу навчання стала здатність регіонів самостійно навчитися, аналізуючи та порівнюючи свій досвід через численні децентралізовані міжрегіональні програми.

Смарт-спеціалізація застосовується у ЄС на наднаціональному, національному та регіональному рівнях для підвищення конкурентоспроможності та стійкості [1]. Її сутність полягає в заохоченні інвестицій у напрями, що мають доповнювати виробничі активи регіону для створення його внутрішнього потенціалу та міжрегіональних порівняльних конкурентних переваг у майбутньому [2]

Постановою Кабінету Міністрів України від 1 листопада 2015 р. №932 (із змінами) запроваджено вимогу щодо розроблення регіональних стратегій і планів заходів на засадах смарт-спеціалізації. Відповідно до Постанови смарт-спеціалізація – підхід, що передбачає аргументоване визначення суб'єктами регіонального розвитку в рамках регіональної стратегії окремих стратегічних цілей та завдань щодо розвитку видів економічної діяльності, які мають інноваційний потенціал з урахуванням конкурентних переваг регіону та сприяють трансформації секторів економіки в більш ефективні [3].

Ті галузі місцевої та регіональної економіки, які відповідають принципам смарт-спеціалізації, стануть пріоритетними для державного інвестування та реалізації проєктів регіонального розвитку державним коштом.

Під час підготовки регіональних стратегій розвитку рекомендується ідентифікувати обмежену кількість пріоритетних спеціалізацій у певних секторах економіки та обирати ті з них, які можуть передбачати

міжсекторальну кооперацію та використання інструментів державно-приватного партнерства [4].

Потенційні напрями смарт-спеціалізації мають забезпечувати досягнення однієї зі стратегічних цілей регіональних стратегій розвитку. Це уможливить урахування напрямів смарт-спеціалізації в планах заходів щодо реалізації відповідних регіональних стратегій розвитку.

Смарт-спеціалізація передбачає формування інноваційної стратегії для забезпечення конкурентоспроможності регіону в контексті розумного, сталого та інклюзивного розвитку. Регіональна стратегія смарт-спеціалізації є інтегрованою локальною програмою використання та нарощення потенціалу регіону через пристосування напрямів розвитку науки та освіти до соціально-економічних умов розвитку самого регіону [5].

Для науково обґрунтованого визначення потенційної смарт-спеціалізації регіону необхідно застосовувати кількісні та якісні методи аналізу даних, які характеризують динаміку розвитку регіональної економіки в цілому, в окремих секторах та на відповідних підприємствах. Такий підхід дозволяє ідентифікувати ті сектори економіки, які є найкраще розвиненими в регіоні та відрізняють цей регіон від інших у державі своїм інноваційним потенціалом та конкурентними перевагами. Водночас рекомендується враховувати результати аналізу розвитку економіки в загальнодержавному масштабі, а також виклики та можливості глобальної економіки та її актуальних трендів. Необхідну інформацію про потреби регіонального та місцевого розвитку можна отримати за результатами аналізу даних державної статистики на регіональному та місцевому рівнях. На її основі можна приймати обґрунтовані рішення, зокрема щодо впровадження принципу смарт-спеціалізації.

Успіху у впровадженні смарт-спеціалізації можливо досягти лише за умови ефективної співпраці та синергії між місцевою владою, бізнесом, академічним середовищем та громадянським суспільством. Наразі в Україні пілотними регіонами зі впровадження смарт-спеціалізації обрано чотири

регіони – Харківський, Одеський та Запорізький (наразі триває аналіз регіональних даних експертами ЄС для формування подальших пропозицій) та Черкаський регіон (процес входження регіону в пілот лише розпочато) [6, с. 43].

Цей процес передбачає залучення до діалогу місцевої влади, підприємницьких кіл, дослідницьких установ та громадськості. У межах такого діалогу відбувається презентація результатів аналізу, які би дозволили виокремити пріоритетні напрями спеціалізації регіону, з метою формування пропозицій щодо конкретизації фінальних напрямів смарт-спеціалізації регіону.

Таким чином, стратегія смарт-спеціалізації є основою економічної децентралізації регіонів. Вона має забезпечити ефективне використання інноваційного потенціалу та посилення конкурентних переваг територіальних одиниць України. Досягнення цілей підготовки та реалізації стратегії смарт-спеціалізації можливе за умови тісної співпраці між місцевою владою, представниками бізнесу, науковцями та громадянським суспільством.

З метою обґрунтування перспективних напрямів смарт-спеціалізації територіальних одиниць України потрібно застосовувати ретельний кількісний та якісний аналіз економічного потенціалу об'єкта дослідження для визначення відповідних видів економічної діяльності.

Література

1. Guide to Research and Innovation Strategies for Smart Specialisation (RIS 3). – Luxemburg, 2012. – URL: <https://s3platform.jrc.ec.europa.eu/s3-guide>.
2. Foray, D., David, P. A., Hall, B. Smart Specialisation: the Concept. Knowledge Economists Policy Brief. – 2007. – No. 9. – URL: http://ec.europa.eu/invest-in-research/pdf/download/en/kfg_policy_brief_no9.pdf?11111.

3. Про затвердження Порядку розроблення Державної стратегії регіонального розвитку України і плану заходів з її реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених Стратегії і плану заходів: Постанова від 11.11.2015 р. №932 (із змінами) / Київ: Кабінет Міністрів України. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/932-2015-%D0%BF>}.

4. Методологія планування регіонального розвитку в Україні. Інструмент для розробки стратегій регіонального розвитку і планів заходів з їх реалізації (із застосуванням підходу смарт-спеціалізації). URL: http://green.ucci.org.ua/wp-content/uploads/2016/11/1_METODOLOG_YA_PLANUVANNYA_REG_ONALNOGO_ROZVYTKU.pdf.

5. Патицька Х.О. Стратегія смарт-спеціалізації в контексті забезпечення конкурентоспроможності регіону: теоретичний аспект // Ефективна економіка. – № 11. – 2019. – URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2019/55.pdf

6. Березина О.Ю. Смарт-специализация для улучшения условий жизни домохозяйств: европейский опыт // Економіка і організація управління. – № 4 (32). – 2018. – С. 35-46.

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ АНТИЦИКЛІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ АГРОПРОДОВОЛЬНОГО СЕКТОРУ НА ЗАСАДАХ ТЕМПОРАЛЬНОСТІ

Кулаковська Т.А., к.е.н., доц. кафедри економіки промисловості

Вплив держави на розвиток агропродовольчого сектору здійснюється шляхом прямої бюджетної підтримки розвитку одних галузей (зокрема галузей сільського господарства) та непрямого державного регулювання інших галузей з використанням інструментів фіскальної, монетарної та інших видів політики. При цьому одні галузі є повністю дотаційними, для інших створюються пільгові умови, інші ж галузі мають самостійно вирішувати всі свої проблеми. Певною мірою така вибірковість застосування інструментів впливу держави на розвиток агропродовольчого сектору відображається на споживачах кінцевої продукції, які мають витримувати весь тягар навантаження цих дій через коливання цін на продукти харчування. Розгалуженість та несистемність застосування інструментів державного регулювання не сприяє досягненню загальної мети розвитку агропродовольчого сектору – забезпеченню продовольчої безпеки країни. Крім того, такий підхід у регулюванні розвитку агропродовольчого сектору є малоефективним та витратним для економіки країни в цілому.

Вирішення проблем розвитку агропродовольчого сектору можливе з впровадженням принципово нової, науково обґрунтованої концепції державного регулювання, яка повинна орієнтуватися на вирішення як поточних, так і довгострокових цілей, враховувати реакцію на циклічні коливання як економічної системи в цілому, так і коливання її складових підсистем, здійснюватися своєчасно та враховувати обмеження зовнішнього економічного середовища.

Серед вад політики державного регулювання розвитку агропродовольчого сектору значне місце належить саме несвоєчасності,

нетривалості та незакінченості заходів та програм. Все це пов'язано з недооцінкою сучасного сприйняття часу як особливого економічного ресурсу, і того, як цей ресурс впливає на кожний елемент (сектор, галузь) загальної системи. Трансформується характер впливу часу на економіку, політику, суспільство тощо. Якісно змінюється сам час, він стає множинним, більш щільним, імовірнісним, напруженим, мобільним, плинним, миттєвим, багатоструктурний, різновекторним. Такі особливості відображаються у тому, що «реальність виявляється представленою не стільки лінійно й виразно, скільки нелінійно та синергійно» [1, С. 123.].

Нова концепція державного регулювання агропродовольчого сектору має базуватися на засадах темпоральності та стати базисом когерентно-резонансної парадигми розвитку економіки.

Темпоральність (від англ. *tempora* – часові особливості) – це часова сутність явищ, породжена динамікою їх особливого руху, на відміну від тих часових характеристик, які визначаються відношенням руху даного явища до історичних, астрономічних, біологічних, фізичних і інших часових координат. Темпоральність – це специфічний взаємозв'язок моментів часу і часових характеристик, динаміка змін тих явищ і процесів, якісна особливість яких зумовлена соціокультурною специфікою людського існування; часова сутність явищ [8].

Темпоральність або темпоральна протяжність об'єкта – це така ж його характеристика, як і його розміри в просторі. Найбільш загально темпоральність можна визначити як інтервал часу, на якому може бути встановлена вичерпна специфічність об'єкта (процесу, організму, дії). Найбільш близьке за змістом до темпоральності поняття – це «характерний час процесу» [9].

Візією державного антициклічного регулювання розвитку агропродовольчого сектору на засадах темпоральності є дотримання стійких темпів розвитку агропродовольчого сектору з досягненням визначеного рівня продовольчої безпеки країни.

Відповідно до візії державного регулювання розвитку агропродовольчого сектору основними завданнями є:

- 1) недопущення синхронізації циклів розвитку складових агропродовольчого сектору у періоди криз та розробки програми дій розсинхронізації циклів;
- 2) регулювання темпоритмів циклів розвитку складових агропродовольчого сектору з урахуванням завдань загальної економічної політики держави;
- 3) недопущення когерентного резонансу в системі, демпфірування кризових екстремумів.

Когерентний резонанс в економіці виникає внаслідок синхронізації циклічних та нециклічних кризових флуктуацій під впливом зовнішніх факторів глобальної циклічної динаміки. Цей підхід є новим напрямом регулювання циклічної динаміки і застосовується на макроекономічному рівні з метою розширення області стабілізаційної синхронізації в економіці через «гасіння» амплітуди стагнаційних циклів та створення умов їх несиметричності. Він передбачає необхідність міжнародної координації антикризової політики держав в рамках світової економіки [10, С. 33].

Виявлення та врахування когерентного резонансу дозволяє розробляти управлінські рішення з оптимізації заходів державного регулювання з урахуванням синхронізації макроекономічних циклах.

Використання моделі когерентного резонансу у державному регулюванні економіки дозволяє виробляти заходи щодо активації кожного учасника національної економіки як складової частини структури національної економіки при реалізації пов'язаної антикризової політики.

Антикризова стабілізація в цих умовах досягається шляхом формування оптимальних значень пакету державних заходів з втручання у розвиток економіки (сектору), які утворюють місця стабілізаційної синхронізації в економіці через «гасіння» амплітуди стагнаційних економічних циклів, і створення умов їх несиметричності в залежності від

ступеня інтенсивності кризових флуктуацій. Планомірне нарощування державного втручання (зокрема через держінвестиції) дозволяє використовувати когерентно-резонансні ефекти для формування умов взаємного стимулювання економічної активності окремих секторів і вийти за межі самопідтримуючої кризової циклічності, перейшовши до самопідтримуючої зростаючої циклічності. Цей напрям державного регулювання з врахуванням особливостей розвитку пропонується застосовувати по відношенню до регулювання розвитку агропродовольчого сектору.

Отже, новий макроекономічний підхід у антициклічному регулюванні розвитку агропродовольчого сектору базується на дослідженні причин циклічності розвитку галузей агропродовольчого сектору, встановленні синхронності їх розвитку, дослідженні причин, які впливають на темпоральність розвитку галузей, та регулюванні їх темпоритмів з метою недопущення резонансу в системі.

Темпоральна концепція державного антициклічного регулювання розвитку агропродовольчого сектору передбачає недопущення синхронізації циклів розвитку складових агропродовольчого сектору у періоди криз та розробці програми дій розсинхронізації циклів; регулювання темпоритмів циклів розвитку складових агропродовольчого сектору з урахуванням завдань загальної економічної політики держави; недопущення когерентного резонансу в системі та демпфірування кризових екстремумів.

Результатом антициклічного регулювання розвитку агропродовольчого сектору є розробка превентивних заходів з метою запобігання кризовим явищам.

Література:

1. Дзьобань О.П. Темпоральна складова у просторово-часовому континуумі віртуальної реальності. Стратегічні пріоритети. №2 (47). 2018. С. 118-126

2. Міщенко, Д. А. Механізми державного регулювання розвитку аграрного сектора економіки України: теорія та методологія [Текст]: монографія / Д. А. Міщенко. – Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. фін. акад., 2014. – 308 с.
3. Могильний, О. М. Державне регулювання аграрного виробництва в період трансформації економіки [Текст] / О. М. Могильний. – К.: ІАЕ УААН, 2002. – 430 с.
4. Олійник, Т. І. Державна підтримка аграрного сектору економіки України [Текст] // Економіка АПК. – № 7. – 2009. – С. 80-86.
5. Виклики і шляхи агропродовольчого розвитку [Текст] / Пасхавер Б. Й., Шубравська О. В., Молдаван Л. В. та ін.; за ред. акад. УААН Б. Й. Пасхавера; НАН України; Ін-т екон. та прогноз. – К., 2009. – 432 с.;
6. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) [Текст] / М. В. Присяжнюк, М. В. Зубець, П.Т. Саблук та ін.; Ін-т аграр. економіки. – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – 1008 с.
7. Латинін, М. А. Аграрний сектор економіки України і механізм державного регулювання [Текст]: монографія / М. А. Латинін. – Х.: Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2006. – 320 с.].
8. Болдачев А. Доклад, прочитаний на Російському междисциплінарному семінарі по темпорології. Режим доступу: <http://philosophystorm.org/boldachev/1343>
9. Вільна енциклопедія. Вікіпедія. Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
10. Логинов Е.Л. Проявление когерентного резонанса между циклами макроэкономической динамики с учетом структурных колебаний: ключевая характеристика текущего кризиса в мировой экономике и в России. Научный доклад. РАН, 2017. 38 с.

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ТА ЛОКАВОРИЗМ ЯК ФАКТОРИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО ТА БЕЗПЕЧНОГО РОЗВИТКУ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ СФЕРИ РЕГІОНУ

Самофатова В.А., д.е.н., проф., проф. кафедри економіки промисловості

Базовим принципом сталого розвитку є рух суспільства на основі розумних компромісів на основі суспільства і природи. Більшість країн, що розвиваються, дотепер борються за ефективне використання своїх ресурсів.

Вагомим і впливовим чинником сучасного світового розвитку є посилення тенденції до регіоналізації. Сильні регіони – це нові центри економічного зростання. Кожен регіон повинен мати свою власну стратегію, узгоджену з загальнодержавними цілями і напрямками розвитку, але з урахуванням власного природно-ресурсного потенціалу та особливостей економіко-географічного і геополітичного положення. Для подолання фізичних та адміністративних обмежень розвитку необхідно передати повноваження центрального уряду місцевим органам влади. Розподіл влади покращує управління ресурсами та участь громади, що вважається ключовим для сталого розвитку. Для України розвиток територій є одним з ключових питань державного управління, особливо в умовах децентралізації. Особливо це стосується невеликих міст та сільських територій з огляду на необхідність вирішення їх соціально-економічних проблем.

Важливою комплексною системною реформою влади є децентралізація, яка означає розширення прав та повноважень місцевого та регіонального самоврядування стосовно незалежного прийняття рішень та виконання делегованих державною владою повноважень. Вони й мають виконувати функцію забезпечення сталого розвитку та безпеки агропродовольчої сфери (АПС) регіону. Децентралізація повинна бути націлена на зростання економічної спроможності об'єднаних територіальних громад (ОТГ). Між міськими і сільськими територіями має бути досягнутий

справедливий баланс бюджетних витрат, інвестицій в інфраструктуру, збільшення фінансування програм сталого розвитку.

Водночас, нині спостерігається посилення дискретності регіонального простору та розширення ареалів депресивності, що пов'язано з концентрацією фінансових ресурсів у центрах розвитку (великих містах). Тому, ОТГ повинна мати на своїй території підприємства, які стануть економічною базою їх розвитку. Селянські, фермерські господарства, «зелені садиби», заклади громадського харчування є стабілізуючим чинником трудової зайнятості, їх соціального захисту. Економічний потенціал невеликих міст і сільських територій реалізується значною мірою через суб'єкти малого підприємництва. Вони здатні швидко реагувати на потреби споживачів, використовуючи місцеві ресурси, постачати якісну продукцію на місцеві ринки та підтримувати екологічний баланс територій.

Місцеве самоврядування, відображаючи політичні, географічні, соціально-економічні, національно-культурні та інші особливості різних територіальних одиниць, посилює почуття належності людини до певної ОТГ та має стратегічне значення в процесі соціальної інтеграції суспільства.

Нині багато споживачів хотіли б вживати продукти, які є справжніми, природними, оригінальними, ремісничими (крафтовими) і характеризуються короткими ланцюгами поставок. Тому необхідно зосередитися на агропродовольчих ланцюгах доданої вартості у напрямі інклюзивного та сталого розвитку АПС регіону. На думку О. Бородіної, «реалізація концепції формування агропродовольчих ланцюгів може позитивно впливати на доходи та зайнятість в АПС шляхом доступу на ринок дрібних сільськогосподарських виробників і встановлення ділових зв'язків з малими та середніми переробними підприємствами» [1, с. 75].

Виробництво сільськогосподарської та харчової продукції в умовах ринку орієнтоване на потреби споживача, який стає дедалі вибагливішим при виборі продукту. В кожному регіоні України є локальні та регіональні популярні продукти. Протягом останніх років активно розвивається

гастрономічний туризм, а маленькі ферми, виноробні, сироварні стають його повноцінними об'єктами. Також почали виникати локаворські ресторани, де готують їжу з виключно місцевих продуктів. В основі концепції лежить створення закладів громадського харчування, які зберігали традиції національної та регіональної кухні, а головне – страви повинні бути приготовані з локальних продуктів. Світовий рух «Slow food» виник в Італії у 1986 р., а потім поширився на багато інших країн. У всьому світі кожне місто розвиває свій продукт, свої локальні страви, і всі туристи знають, чим славиться те чи інше містечко – устрицями, равликами чи сирами і т. ін [2, с. 64]. В Японії, з середини 70-х років ведеться пропаганда за споживання традиційної національної їжі (риби, морепродуктів, рису та овочів) як найбільш здорового харчування. Ці рекомендації спрямовані як на формування здорового способу життя, так і на зростання самозабезпечення продовольством і зростання добробуту суспільства.

Локаворизм у світі виник на противагу глобалізації продовольчого забезпечення виник локаворизм або локаворство. Багато споживачів хотіли б споживати продукти, які є справжніми, природними, оригінальними, ремісничими і характеризуються короткими ланцюгами поставок. Зокрема, протягом останніх років в Україні відкрилася велика кількість приватних сироварень, в яких роблять сир за європейськими та місцевими традиціями. На деяких можна побувати на екскурсії з дегустацією. Зокрема, на «Європейській сироварні» у с. Шабо Одеської області.

Локаворизм – це, по суті, класичне харчування за географічним принципом. Еногастрономічний маршрут «Дорога вина та смаку Української Бессарабії» виник у 2020-му році за пропозицією ЄС, але вже встиг привабити українських туристів. У ньому зібрані унікальні виноробні, крафтові сироварні, равликова еко-ферма та еко-садиби Одещини. Саме тоді запустили проєкт «Географічні зазначення в Україні».

У кожному регіоні України є автентичні регіональні продукти (мають унікальні властивості завдяки певним для географічної місцевості природним

умовам або людським факторам, або ж їх поєднанні), що можуть претендувати на одержання статусу продуктів із географічними зазначеннями, а в майбутньому стати брендом та сприяти розвитку ОТГ. Обласним та районним державним адміністраціям слід формувати «агропродовольчий бренд» регіону шляхом розміщення на сайтах матеріалів інформаційного та просвітницького характеру.

Локаворство і короткі харчові ланцюги збільшують сталість розвитку АПС регіону у всіх її розмірностях: економічній, екологічній, соціальній та підтримання здоров'я і особистого благополуччя (табл. 1).

Таблиця 1

Ефекти локаворизму для забезпечення сталого та безпечного розвитку
АПС регіону*

Розмірність сталості	Очікування
Екологічна	Зменшення впливу транспорту на навколишнє середовище, наприклад викиди забруднювачів повітря. Скорочення спеціалізації та інтенсифікація сільського господарства за рахунок більш різноманітного місцевого використання земель. Збереження традиційних сільськогосподарських ландшафтів Сприяння екологічно чистим методам виробництва (органічне виробництво, захист місцевого біорізноманіття, зменшення внесення хімічних речовин).
Економічна	Підвищення регіональної доданої вартості Зниження цін на сезонну продукцію Створення можливостей працевлаштування Підвищення доходу для фермерів та виробників продуктів харчування Зменшення локальних залежностей від зовнішніх ринкових сил та зниження ринкової потужності переробки та дистрибуційні підприємства.
Соціальна	Зберігання сільськогосподарського виробництва та малих виробничих підприємств у регіоні Збереження традиційних технологій виробництва та моделей споживання (культурна ідентичність) Створення невеликих та керованих структур Підвищення безпеки продовольчих товарів Підвищення обізнаності про екологічні та соціальні ефекти споживання Підвищення соціальної справедливості на місцевому та міжнародному рівнях Збільшення сили громади та особистих стосунків
Здоров'я та особисте благополуччя	Забезпечення їжею для покращення здоров'я та харчування Забезпечення свіжішої та кращої дегустації їжі, а також спеціальних страв Підвищення рівня задоволеності фермерів (та переробників) своєю роботою

*Джерело: удосконалено автором за [3, с. 245]

Нині важливим трендом розвитку АПС регіону стає популяризація місцевих продуктів (наприклад, вина, фруктів та овочів, риби та м'яса, сирів) шляхом проведення гастрономічних фестивалів. Вони можуть принести користь як для туристів, так і для місцевого населення. Подібні гастрономічні фестивалі зазвичай проводяться раз на рік; під час таких заходів проводяться дегустація та закупівля продуктів, пов'язаних з територією, де захід проводиться. На додачу до проєкту позитивного іміджу території, який приваблює туристів, вони інформують власне жителів регіону чи території, де відбувається виробництво, просуваючи при цьому стабільну місцеву економіку, що сприяє розвитку громади.

Підсумовуючи вищевикладене, слід відзначити, що децентралізація є важливою умовою для сталого та безпечного розвитку АПС та захисту довкілля. Споживання локальних продуктів підтримує місцеву економіку та сприяє покращенню харчування населення. Вектор стратегічного розвитку має переноситися на багатофункціональність АПС і сталий розвиток ОТГ.

Література

1. Бородіна О.М. Інтеграція дрібних сільськогосподарських виробників до агропродовольчих ланцюгів доданої вартості: методологічні підходи та емпіричні дослідження. *Економіка і прогнозування*. №2. 2014 р. С. 73-84.
2. Колективна монографія. «Маркетинг, підприємництво і торгівля: сучасний стан, напрямки розвитку». ОНАХТ. – Роздільна: Вид-во «Лерадрук», 2020. 757 с.
3. Martin Schönhart, Marianne Penker, Erwin Schmid. Sustainable local food production and consumption – Challenges for implementation and research. *8th European IFSA Symposium, 6 -10 July 2008, Clermont-Ferrand (France)*. P. 243-253.

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ПЕРЕДУМОВИ ІНКЛЮЗИВНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ БІЗНЕС-МОДЕЛІ АГРОПРОДОВОЛЬЧИХ ХОЛДИНГІВ

Дідух С.М., к.е.н., доц., кафедри економіки промисловості

Існуюча соціально-економічна модель не забезпечує ефективного розподілу результатів господарської діяльності між усіма членами суспільства. Саме тому актуальним є пошук та обґрунтування нових моделей інклюзивного розвитку із забезпеченням достатнього рівня добробуту для широких верств населення.

Особливо гостро проявляються зазначені проблеми в агропродовольчому секторі, для якого є принциповим вирішення задачі подолання відчуження сільського населення від процесу виробництва, від результатів своєї праці з огляду на необхідність збереження людського потенціалу агропродовольчої галузі та забезпечення продовольчої безпеки.

Значна роль у переході українського суспільства на засади інклюзивності належить агропродовольчим холдингам, які за останні роки стали важливою складовою частиною економіки, відіграють вирішальну роль у забезпеченні продовольчої безпеки країни, збільшенні валютних надходжень, впровадженні інноваційних технологій та розвитку агропродовольчої галузі на інноваційних засадах.

Формування та розвиток агропродовольчих холдингів відбувався в умовах дії екстрактивних інститутів, відсутності рівного доступу до бюджетних, інвестиційних та земельних ресурсів у період первинного накопичення капіталу, згуртованості та політичного лобіювання інтересів. З іншого боку, вертикальна інтеграція агропродовольчих компаній була спрямована на відновлення втрачених міжгалузевих зв'язків та зниження диспаритету цін між агропродукцією та матеріально-технічними ресурсами.

Аналіз стану та оцінка параметрів розвитку агропродовольчих

холдингів засвідчили, що вони є високоефективними та прибутковими компаніями. Разом із цим, підвищення доходів не супроводжується пропорційним зростання прибутковості, що призводить до поступового зниження рентабельності операційної діяльності та рентабельності капіталу та свідчить про поступове вичерпання існуючих резервів екстенсивного зростання та необхідність трансформації моделі розвитку.

Вплив агропродовольчих холдингів на розвиток агропродовольчої сфери та сільських територій має суперечливий дуальний характер. З одного боку, вони є драйвером прискореного інноваційного економічного зростання продовольчої галузі, а з іншого – причиною цілої низки негативних соціально-економічних явищ соціального та екологічного характеру. У цьому контексті мета розбудови системи інклюзивного розвитку агропродовольчої сфери полягає у розв'язанні проблеми дуальності та залученні агрохолдингів до формування суспільної інклюзії в агропродовольчій сфері на основі використання їх високої конкурентоспроможності.

Вирішальне значення при формуванні системи інклюзивного розвитку має розбудова суспільних інститутів та інституціоналізація середовища інклюзивного розвитку.

На сучасному етапі розвитку екстрактивні інститути нового типу (неформальний та тіньовий сектор, неврегульованість відносин з оренди та продажу земельних угідь) стримують подальший розвиток агрохолдингів, що формує першопричини інклюзивної трансформації агрохолдингів, а також чинники подолання неоднорідності інституціонального середовища агропродовольчих холдингів, які поділено на соціальні, ресурсні, глобалізаційні, інституційні, моральні та земельні. Тіньовий сектор по суті є екстрактивним інститутом для агропродовольчої галузі, створюючи переваги для його учасників.

Криза інституціонального середовища агропродовольчої сфери України викликана наявністю цілого ряду диспропорцій та суперечностей розвитку, які формують ряд інституціональних пасток. Конфлікт між формальними та

неформальними інституціями призводить до порушення стійкості інституціональної системи та становить загрозу соціально-політичній стабільності країни.

Інституціональні фактори формування суспільної інклюзії полягають у законодавчому і нормативно-правовому забезпеченні, інформаційній підтримці інклюзивного розвитку, формуванні необхідних компетентностей на всіх рівнях та забезпеченні інтеграції суб'єктів агропродовольчої галузі.

З огляду на масштаб необхідних реконструкційних перетворень важливе місце відводиться державному регулюванню інклюзивного розвитку. Доцільно виділити декілька ключових підходів до інклюзивного розвитку: державоцентричний; соціально-орієнтований; інфраструктурний; підприємницький.

Державоцентричний та соціально-орієнтований підходи є основою патерналістської моделі інклюзивного розвитку, а інфраструктурний та підприємницький – ринкової моделі інклюзивного розвитку. Принципам інклюзивності як сутнісної протиположності екстрактивності більше відповідає ринкова модель інклюзивного розвитку.

Інституціональна та функціональна слабкість держави, несформованість місцевого самоврядування обумовлюють особливе місце агропродовольчих холдингів при впровадженні інклюзивної системи агропродовольчого розвитку та їх функцію драйверів цього процесу, які володіють необхідними ресурсами, компетентностями та мотивацією для оптимального реформування інституціонального середовища, оскільки саме вони в найбільшій мірі зацікавлені у реконструкції існуючої моделі розвитку в напрямі формалізації відносин між суб'єктами господарювання.

З огляду на комплексність, багатоаспектність інклюзивного розвитку та його інституціональну природу, впровадження концепції інклюзивного розвитку можливе лише одночасно на трьох рівнях (макро-, мезо- та мікро-), що відображено у детальній стратегії розбудови системи інклюзивного розвитку агропродовольчих холдингів із виділенням п'ятнадцяти векторів

інклюзивної реконструкції, що включають усі компоненти суспільної інклюзії.

НАТБ ОНАХТ